

SOCIO-KULTURNA OBELEŽJA UPOTREBE DROGA

Srđan Kljajević*

Upotreba droga je sveprisutna pojava u geografskom i istorijskom smislu. Socio-kulturni kontekst igra značajnu ulogu u pogledu uticaja na obrazce upotrebe droga. Uticaj savremene kulture na upotrebu droga može se sagledati sa aspekta specifičnih kulturalnih uticaja i šireg konteksta zapadne kulture. Kulturalni uticaji posredovani su faktorima socijalne strukture. Fenomen globalizacije doprineo je širenju rizičnih faktora zapadne kulture povezanih sa upotrebom droga na ostale delove sveta. Cilj rada je prikaz najznačajnijih socio-kulturnih etioloških faktora za upotrebu droga, kao i kritički osvrt na dosadašnje napore društva u smislu suočavanja sa ovom pojavom.

KLJUČNE REČI: droge / etiologija / socio-kulturni kontekst / globalizacija.

UVOD

Upotreba droga je transnacionalni i transkulturni fenomen prisutan na svim kontinentima sa manje više sličnim stopama prevalencije. Prema podacima Kancelarije Ujedinjenih nacija za drogu i kriminal (UNDOC, 2006; UNDOC, 2012) oko 200 miliona ljudi u svetu uzrasta između 15 i 64 godine povremeno koristi drogu, što čini oko 5% svetske populacije. Taj udeo pokazuje relativnu stabilnost tokom vremena. U razdoblju od 2006. do 2010. godine prevalenca iznosi između 3,4 i 6,6%, odnosno između 153 i 300 miliona ljudi koji su koristili neku vrstu droge. Redovno korišćenje droge, definisano kao bar jednom u mesecu unošenje u organizam, konstatuje se kod oko 100 miliona ljudi. Od tog broja oko jedne četvrtine ispunjava kriterijum zavisnosti. Između 0,5 i 1,3% uzroka smrti u populaciji uzrasta od 15 - 64 godine povezano je s upotrebom droge. Kanabis je najzastupljenija

* E-mail: srdjan.kljajevic06@gmail.com

nelegalna psihoaktivna supstanca sa relativno stabilnom prevalencom od 2,8 do 4,5% odraslog stanovništva u 2006. godini u odnosu na 2010. godinu kada je ona iznosila oko 2,5-5%. Na osnovu podataka iz 2010. godine može se konstatovati da se broj korisnika opijata procenjuje između 26 i 36 miliona. Od tog broja skoro polovinu čine korisnici heroina. Upotreba heroina je u porastu u pojedinim regijama Afrike i Azije, dok je u većini evropskih zemalja njegova upotreba stabilna ili u opadanju, a upotreba sintetičkih opijata u porastu. Upotreba kokaina poslednjih godina je u značajnom porastu. Procenjuje se da kokain upotrebljava 0,5 i 6% populacije korisnika droga, s tim što je upotreba najzastupljenija u uzrasnoj kategoriji između 15. i 34. godine. Kokain je takođe prilično popularan u Evropi gde se procenjuje da ga koristi od 3 i 3,5% populacije koja upotrebljava droge.

Što se tiče Srbije, u obuhvatnom istraživanju koje je sproveo Jugović (2004) na uzorku od 3111 ispitanika uzrasta preko 17 godina, konstatovano je da se najveća učestalost probanja droge odnosi na marihuanu (32%). U odnosu na uzrast, marihuana se najčešće upotrebljava između 26 i 29 godina (43% bar jednom). Značajne razlike postoje i prema polu mladih koji koriste marihuanu, odnosno tri puta više su zastupljeniji muškarci od devojaka. Prevalenca upotrebe drugih droga prisutna je u znatno manjem obimu. Ekstazi je probalo 9% ispitanika, hašiš 7%, a LSD, heroin i kokain u 2% slučajeva. Na osnovu novijih istraživanja o upotrebi droga u populaciji učenika srednjih škola u Beogradu došlo se do podatka da 75% njih nema bilo kakav kontakt sa drogom, 4,4% samo proba drogu ali je ne koristi, 11,27% samo koristi drogu, dok 2,8% učenika i koristi i rastura drogu. Marihuana je dominantna droga koja se proba ili koristi, a u znatno manjem procentu kokain i spid (Radovanović, 2016).

Upotreba droga proizvod je međuzavisne interakcije bioloških, faktora ličnosti i socio-kulturnih faktora (Kovačević i Đukanović, 2009; Scheier, 2010). Biološki i psihološki faktori ukazuju na individualnu vulnerabilnost i predisponiranost za upotrebu droga, međutim nijedna društvena pojava ne može se posmatrati izolovano od konteksta u kom se dešava. Društveni kontekst je određen specifičnom kulturom na datom području, ukoliko se kultura definiše široko, kao kompleksan fenomen koji uključuje znanje, verovanja, umetnost, moral, zakon, običaje i bilo koju sposobnost ili naviku stečenu od strane čoveka kao člana društva (Golub, Johnson & Dunlap, 2005). Upotreba droge snažno je povezana sa socio-kulturnim ritualima, subkulturom i socio-strukturalnim faktorima, što doprinosi da doživljeno iskustvo više zavisi od percepcije pojedinca nego od farmakoloških svojstava droge (Milhet, Moloney, Bergeron & Hunt, 2011). Faktori (sub)kulture ne ostvaruju svoj uticaj na ponašanje direktno, već posredno putem mehanizama socijalizacije u kojima naznačajniju ulogu imaju porodica, škola i vršnjačka grupa kao njeni agensi (Rot, 2010). Formiranje identiteta pod uticajem nepovoljnih socio-kulturnih prilika može dati znatan doprinos razvoju pozitivnog stava prema drogama, što je jedan od preduslova kasnije upotrebe.

Posledice korišćenja droge, pored izrazito negativnog uticaja na psiho-fizičko zdravlje korisnika, mogu se sagledati i sa socijalnog aspekta. Radna nesposobnost zavisnika, poremećeno porodično funkcionisanje, troškovi tretmana i uključenost u kriminalne aktivnosti prateće su pojave upotrebe droga. Cohen (1998) je izvršio

procenu budžetskih troškova u odnosu na celoživotni tok zavisnika od droga. Rezultati studije pokazali su da prosečni teški zavisnik od droga košta budžet SAD 370.000 – 970.000 dolara. Upotreba i zavisnost od droga, zbog pratećih ekonomskih, socijalnih i zdravstvenih posledica, zahtevaju naučno-istraživačku pažnju usmerenu ka identifikaciji najznačajnijih etioloških faktora na osnovu kojih je moguće planirati strategije suočavanja sa ovim problemom.

ISTORIJSKI PREGLED MEĐUZAVISNOSTI SOCIO-KULTURNIH PRILIKA I UPOTREBE DROGA

Upotreba droga nije nov fenomen. Istorijski podaci o prisustvu droge u ljudskim zajednicama stari su koliko i pisana istorija, mada postoje mišljenja da su je koristili i preistorijski ljudi (Gwinnell & Adamec, 2008; Jerotić, 2008; Saniotis, 2010). Tokom vremena sa evolucijom društva i kulture došlo je i do evolucije obrazaca upotrebe droga. Povezanost upotrebe droga i socio-kulturnih prilika u različitim društveno-istorijskim kontekstima može se sagledati sa kulturno-religijskog, medicinskog i ekonomskog aspekta. Prva biljka sa psihoaktivnim svojstvima koja se pominje u istoriji je mak (Petrović, 2003). Sumeri su na glinenim pločicama ostavili zapise o načinu pripremanja maka i njegovim lekovitim svojstvima, a takođe je poznato da je korišćen u medicinske svrhe od strane Vavilonaca, Grka i Arapa. Drevne kulture koristile su i različite halucinogene gljive u religijske svrhe. Dejstva halucinogenih gljiva ostvaruju snažne audio-vizuelne efekte, tako da su često bile predmet obožavanja. U Meksiku su pronađene mnoge freske i kameni artefakti koji svedoče o apoteozima gljive (Petrović, 2003; Šulc, 2012). Upotreba gljive *Amanita muscaria* zauzimala je centralno mesto u religijskim ritualima proteklih 4000 godina u centralnoj Aziji (Crocq, 2007). Korišćenje halucinogena u kulturno-religijske svrhe i danas je široko rasprostranjeno u šamanističkim i tradicionalnim društvima (Saniotis, 2010). Religijske norme i zakoni mogu i indirektno podstaći upotrebu droga. Sveta muslimanska knjiga Kuran striktno vernicima zabranjuje upotrebu alkohola, što je za posledicu imalo masovnu upotrebu hašiša na prostorima sa pretežno muslimanskim stanovništvom (Jerotić, 2008).

Sve do početka 19. veka droge su bile dostupne samo privilegovanim slojevima stanovništva u pojedinim društvima ili su bile primenjivane u medicinske svrhe (Jerotić, 2008). Frojd je eksperimentisao sa kokainom i razmatrao moguće terapijske primene u odnosu na digestivne bolesti, zavisnost od alkohola i morfina, anesteziju i sl. (Kostić, 2008). Prvi radikalni uticaj medicine, odnosno farmakologije na buduću masovnu upotrebu droge povezuje se sa sintetizovanjem heroina 1898 godine u nemačkoj firmi Bajer (Gwinnell & Adamec, 2008). Heroin je kao bezbedan lek protiv tuberkuloze pušten u slobodnu prodaju, ali naknadno i povučen zbog kontraindikacija. Posledice ovog *pronaska* na globalno društvo u socio-patološkom smislu vidljive su i danas. Sintetičke droge amfetamin i ekstazi takođe su proizvedene za medicinske potrebe, ali su ubrzo postale široko prisutna narkotička sredstva među populacijom mladih, pre svega u tehno subkulturama (Jerome, Schuster & Yazar-Klosinski, 2013; Rasmussen, 2015).

Kako širenje upotrebe droga može biti povezano sa globalnim političko-ekonomskim interesima može se videti kroz Opijumske ratove vođene u 19. veku. Kada je Kina zabranila uvoz opijuma iz Velike Britanije došlo je do Prvog opijumskog rata 1842 godine. Kao posledica poraza Kine u ovom ratu bilo je prisilno nametanje uvoza britanskog opijuma. Posle petnaest godina dolazi i do Drugog opijumskog rata u kome svoj interes pored Velike Britanije vide SAD i Francuska. Nemogućnost Kine da se izbori sa najmoćnijim svetskim silama i ekonomskim propadanjem, dovodi do intenzivne proizvodnje domaćeg opijuma (Petrović, 2003). Ubrzo Kina postaje najveći svetski proizvođač opijuma, ali po cenu masovnog širenja zavisnosti od ove droge na svojoj teritoriji.

U 20. veku upotreba droga je postala problem svetskih razmera. Ova činjenica dovela je do prohibicije proizvodnje, stavljanja u promet, a delimično i upotrebe droga. Prohibicija droga postala je međunarodno prihvaćena strategija i inkorporirana u brojne dokumente Ujedinjenih nacija (Radulović, 2004). Kriminalizacija upotrebe droga imala je uticaj na društveni položaj zavisnika i povremenih potrošača, koji su bili prinuđeni da se uključe u subkulturu kriminala. Prohibicija je paradoksalno pretvorila drogu u visoko profitabilnu robu i otvorila prostor za delovanje organizovanih kriminalnih grupa koje su koristile sve pogodnosti fenomena globalizacije. Trgovina drogom postala je najznačajnija i najprofitabilnija delatnost savremenog transnacionalnog organizovanog kriminala sa godišnjim prihodima od najmanje 500 milijardi američkih dolara (Radulović, 2004). Na taj način droga stoji u uzajamnom odnosu sa globalnom ekonomijom, jer se novac zarađen od trgovine drogama uključuje u legalne tokove. Nijedna država savremenog sveta nije izuzeta od posledica upotrebe droga bez obzira na nivo društvenog razvoja i oblik političkog uređenja.

SOCIO-KULTURNI ETIOLOŠKI FAKTORI U SAVREMENOM DRUŠTVU

Socio-kulturni kontekst savremenog društva može uticati na ispoljavanja ponašanja povezanih sa upotrebom droga na različite načine. Prema modelu koji su predložili Durant i Taker (Durrant & Thakker, 2003) obrasci upotrebe droga pod direktnim su uticajem kulturalnih i socijalno-strukturalnih faktora, dostupnosti droga i funkcija koje upotreba droge ima. Socijalno-strukturalni i kulturalni faktori uticaj ostvaruju posredno, preko kulturne identifikacije i socijalnog učenja. Uticaj savremene kulture na upotrebu droga može se grubo podeliti na specifične kulturalne uticaje i širi kontekst zapadne kulture.

Kulturno specifični uticaji deluju posredstvom normi koje utiču na prihvatanje obrazaca upotrebe droge u zavisnosti od tipa droge, istorijskog perioda, setinga i pripadnosti grupi (Spooner & Hetherington, 2004).

Stavovi prema drogama značajno variraju u pogledu toga o kojoj vrsti droge se radi. Na osnovu istraživanja sprovedenog u Australiji na uzorku ispitanika starosti 14 i više godina konstatovano je da prihvatljivost upotrebe supstanci negativno korelira sa težinom posledica koje izaziva i njenim krivično-pravnim statusom (AIHW,

2002). Supstanca koja se najčešće povezuje sa težim posledicama odnosi se na heroin (50%), zatim sledi kanabis (24%), alkohol (8%) i cigarete (3%).

Kulturalni uticaji na upotrebu droga menjaju se tokom vremena. Korišćenje kanabisa je danas u odnosu na sredinu prošlog veka znatno učestalije i prihvatljivije, pre svega među mladima. Ovaj trend je direktna posledica velikih kulturnih promena tokom šezdesetih godina prošlog veka i formiranja različitih subkultura koje su imale pozitivan stav prema upotrebi droga. Upotreba ekstazija i sličnih sintetičkih droga pre 30 godina bila je gotovo nepoznata, dok je danas široko rasprostranjena zbog velike dostupnosti i aktuelnosti elektronske muzike (Jerome et al, 2013; Rasmussen, 2015; Riley & Hayward, 2004).

Brojni istraživači se slažu da prilikom razmatranja upotrebe droga i povezanih posledica veću pažnju treba obratiti na faktor setinga (Fast, Shoveller, Shannon & Kerr, 2010; McNeil & Small, 2014; Rhodes, 2009; Spooner & Hetherington, 2004). Seting uključuje aspekte socijalnog i fizičkog okruženja u kom se upotreba droga odvija. U tom smislu urbanizacija predstavlja rizični faktor jer obezbeđuje specifične okolnosti koje pogoduju upotrebi droga, kao na primer veliki broj klubova u kojima se sluša elektronska muzika. Istraživanja o uticaju socijalnog i fizičkog okruženja na ponašanja povezana sa upotrebom droga ističu važnost uticaja na okolinu da bi se minimizirao štetni uticaj.

Specifični stavovi, norme i vrednosti povezane sa upotrebom droga variraju u zavisnosti od pripadnosti različitim grupama. Grupe se definišu na osnovu kriterijuma kao što su godine, religija, pol, seksualna orijentacija i subkultura. Upotreba droga može imati funkciju uklapanja i zbližavanja sa članovima grupe. Kao primer se može uzeti LGBT populacija za koju postoje brojni empirijski nalazi o povišenim stopama upotrebe supstanci u o odnosu na opštu populaciju (Cochran, Mays, Alegria, Ortega & Takeuchi, 2007; Green, & Feinstein, 2012; McCabe, Hughes, Bostwick, West & Boyd, 2009). U subkulturi homoseksualaca upotreba droga predstavlja faktor prilagođavanja normama grupe. To je potencijalni motivator za upotrebu droga kod mladih homoseksualne orijentacije koji su se skoro priključili novoj socijalnoj grupi koja podržava njihov seksualni identitet. Kulturne norme i vrednosti na ovaj način demonstriraju svoj uticaj na početak upotrebe droga kod pojedinaca koji se sa njima identifikuju. U ovom smislu treba napomenuti da nije samo povezivanje sa određenom grupom u osnovi početka upotrebe droga, već mehanizam socijalnog učenja i potkrepljenja devijantnog ponašanja. Potkrepljenje je prisutno na različitim nivoima. Prvo, sami pripadnici grupe mogu delovati kao potkrepljivač, zatim potkrepljivač može biti recipročni devijantni govor među članovima grupe i na kraju pozitivne reakcije na devijantna ponašanja (Van Lier & Koot, 2008). U istraživanju sprovedenom na uzorku od 206 muških adolescentnih dijada analizirane su teme u toku razgovora trajanja 25 minuta. Konstatovano je da socijalno potkrepljenje (pozitivan afekt, gestikulacija) snažno korelira sa temom razgovora. Među nedevijantnim dijadama socijalno potkrepljenje je pratilo normativnu konverzaciju. Suprotno, među devijantnm dijadama socijalno potkrepljenje pratilo je teme povezane sa kršenjem pravila (devijantni trening). Autori su dodatno našli snažnu vezu između prirode konverzacije tokom ovog

laboratorijskog istraživanja i kasnije upotrebe cigareta, alkohola i marihuane (Van Lier & Koot, 2008 prema Dishion et al, 1995).

Negativan uticaj konteksta zapadne kulture na ispoljavanje ponašanja povezanih sa upotrebom droge može se posmatrati sa više aspekata. Kulturalni faktori specifični za zapad u bliskoj su interakciji sa socijalno-strukturalnim i ekonomskim faktorima. Može se izdvojiti nekoliko kvaliteta zapadne kulture koji se mogu razmatrati u vezi sa upotrebom droga, odnosno individualizam, neoliberalizam, sekularizam i materijalizam (Spooner & Hetherington, 2004). *Individualizam* je povezan sa prihvatanjem koncepta individualne odgovornosti za sticanje prihoda, podizanje dece, pa tako i eventualne upotrebe droge. Pojedinci koji ne uspeju da se izbore sa ovim zadacima samatraju se lično odgovornim. Preventivni slogan *reci ne drogama* jasno upućuje na poruku o individualnoj odgovornosti korisnika droga. Takav stav može doprineti eroziji društvenih struktura koje bi trebalo da pomognu porodicama i pojedincima koji su zavisnici od droga. *Neoliberalizam* sa idejom slobodnog tržišta u osnovi i preteranim isticanjem finansijskog momenta doprinosi degradiranju sistema socijalne i zdravstvene zaštite. Pretpostavka o finansijskim rastu za dobrobit svih u društvu pokazala se kao neosnovana. Neoliberalizam je suprotno očekivanjima doprineo produbljivanju ekonomskih nejednakosti i nižoj socijalnoj koheziji. U takvim okolnostima osobe zavisne od droga predstavljaju vulnerabilnu kategoriju stanovništva kojima je nedostupna neophodna podrška društva. *Sekularizam* upućuje na smanjeni nivo uticaja religije, što podstiče alternativno traganje za smislom. Mnogi taj smisao nalaze u poslu i sticanju. To doprinosi gubljenju zajedničkih vrednosti, društvenog i roditeljskog autoriteta i stvara pogodno tlo za upotrebu droga. Istraživanja su pokazala da religioznost predstavlja protektivni faktor u odnosu na eventualno korišćenje supstanci (Piko & Fitzpatrick, 2004). *Materijalizam* je odgovor na traganje za smislom i srećom u kontekstu neoliberalizma. Međutim, konstatovano je da traganje za smislom u materijalnom doprinosi subjektivno umanjenom osećaju sreće, što može biti inicijalni faktor za upotrebu droga. Istraživanjima je utvrđeno da uprkos stalnom napretku i ekonomskom rastu razvijenih država zapada u poslednjih 50 godina stanovnici ne osećaju veće zadovoljstvo životom (Spooner & Hetherington, 2004).

Uticaj zapadne kulture na upotrebu droga je kompleksan i ne treba ga generalizovati. Socijalno iskustvo nije isto za svakoga i pod uticajem je socijalnih kategorija kao što su klasa, pol (rod), etnicitet, kao i socijalne isključenosti.

Do pojave diskriminacije dolazi zbog klasifikacija u socijalne kategorije kao što su pol, klasa, etnička grupa, pa i korisnici droga. Jedan od uticaja diskriminacije može biti i socijalna isključenost koja se odnosi na ograničen pristup pojedinaca, porodica i širih socijalnih grupa društvenim resursima i učešću u društvenom životu (Brandova & Kajanova, 2015). Veliki broj istraživanja ukazuje na povezanost socijalne isključenosti i upotrebe droga (Brandova & Kajanova, 2015; March, Oviedo-Joekes & Romero, 2006). Na primer, varijable povezane sa socijalnom isključenošću intravenskih korisnika heroina su boravak u zatvoru, beskućništvo, nezaposlenost i delinkvencija (March et al, 2006). Personalne, socijalne i ekonomske okolnosti povezane sa procesom socijalne isključenosti su sastavni deo fenomena upotrebe droga. U bliskoj vezi sa socijalnom isključenošću je i pojava stigmatizacije

korisnika droga. Stigmatizacija se može manifestovati na ličnom, socijalnom i strukturalnom nivou (Livingston, Milne, Fang, & Amari, 2012). Samo-stigmatizacija odnosi se na subjektivni proces praćen negativnim osećanjima, maladaptivnim ponašanjem, transformacijom identiteta i anticipacijom negativnih socijalnih reakcija zbog pripadnosti određenoj socijalnoj grupi i zdravstvenih problema. Socijalna stigma opisuje fenomen da velike socijalne grupe odobravaju stereotipe i ponašanja usmerena protiv stigmatizovanih grupa. Strukturalna stigma upućuje na pravila i procedure u institucijama koje ograničavaju prava i mogućnosti stigmatizovanih grupa. Korisnici droge simbolično se povezuju sa širokim spektrom pratećih zdravstvenih problema (HIV, hepatitis C), rizičnim ponašanjima i socijalnim problemima (Livingston, Milne, Fang, & Amari, 2012). Na taj način korisnici droga mogu biti predmet stigmatizacije i marginalizacije kao posledice kulturno odobravajućih stereotipa koji prate njihovo zdravstveno stanje, što može dovesti do pogoršanja već postojećeg problema.

Klasna pripadnost na kompleksan način ostvaruje efekte na upotrebu droga. Najveća pažnja istraživača usmerava se na nizak socio-ekonomski status, međutim to ne znači da pojedinci iz viših klasa ne koriste droge. Istraživanjima je potvrđeno da je upotreba droga najzastupljenija među najsiromašnijom populacijom, zatim beleži pad kod pripadnika srednje klase, a zatim pokazuje trend rasta kod najbogatijih (Kovačević-Lepojević i Žunić-Pavlović, 2013). Studija sprovedena u SAD na uzorku učenika srednjih škola ukazala je na podatak da su najviše stope upotrebe kanabisa, inhalanata i trankilizera prisutne kod srednjoškolaca visokog ekonomskog statusa (Luthar, 2003). Ponuđeno objašnjenje rezultata odnosi se na viši pritisak za postignućem na mlade iz bogatih porodica, kao i stvarnu i emocionalnu distanciranost između roditelja i dece. Nalazi iz studije kriminalnog ponašanja sprovedene u Velikoj Britaniji pokazali su da droge najviše upotrebljavaju pojedinci sa najnižim prihodima (ispod 10.000 funti), i to u 12,9% domaćinstava, a u 7,7% slučajeva iz domaćinstava sa prihodima od 50.000 funti (Smith & Flatley, 2011). Pripadnost klasi ne utiče direktno na ispoljavanje ponašanja povezanih sa upotrebom droga. Najverovatniji mehanizmi preko kojih se negativan efekat klasne pripadnosti ostvaruje odnose se na porodične rizične faktore, koji su u značajnijoj meri zastupljeni među siromašnim porodicama (Liabo & Richardson, 2007). Brojnim studijama i metaanalizama je utvrđeno da neadekvatan stil roditeljstva, nedostatak roditeljske supervizije, prezaštićivanje, slabe porodične veze, odbacivanje i nekonzistentna disciplina imaju najsnažniju vezu sa delinkvencijom koja je blisko povezana upotrebom supstanci (Farrington, 2004; Prinzie, Stams & Hoeve 2008). Efekat pomenutih faktora rizika znatno je snažniji od strukturalnih karakteristika porodice kao što su nizak socio-ekonomski status, samohrano roditeljstvo i brojnost članova porodice. Pregledima metaanaliza utvrđena je i visoka korelacija između slabe afektivne veze između roditelja i dece i ozbiljnijih formi delinkventnog ponašanja (Prinzie et al, 2008).

Uticaji kulture često su posredovani polom, odnosno rodnim ulogama koje su kulturno očekivane za određeni pol. Naučnici smatraju da je razlikovanje između muškaraca i žena na osnovu polnih (biološki determinisanih) i rodnih razlika (koje imaju socio-kulturno poreklo) veštačka i da ih nije moguće nezavisno posmatrati

(Rutter, Caspi & Moffitt, 2003), pa iz tog razloga neće biti odvojeno razmatrane. Upotreba droga i posledice koje izaziva razlikuju se u zavisnosti od pola, što je i potvrđeno brojnim internacionalnim istraživanjima (AIHV, 2002; Becker & Hu, 2008; Bertoni et al, 2014; Greenfield, Back, Lawson & Brady, 2010). Stopa prevalencije upotrebe droga niža je kod žena u odnosu na muškarce (AIHV, 2002; Becker & Hu, 2008; Jugović, 2004). Razlike među polovima prisutne su u svim fazama upotrebe droga (inicijalnoj upotrebi, razvoju zavisnosti, recidivu). Žene počinju upotrebu droga sa manjim količinama u odnosu na muškarce, upotreba kod žena brže eskalira prema zavisnosti i žene su u većem riziku od recidiva (Becker & Hu, 2008; Greenfield et al, 2010). Devijantna ponašanja povezana sa upotrebom droga takođe se razlikuju u odnosu na pol. Na primer oba pola imaju sličnu verovatnoću da budu uključena u imovinski kriminal, dok je trgovina drogama znatno zastupljenija kod muškaraca, a prostitucija kod žena (Spooner & Hetherington, 2004). Kod žena je znatno češće prisutan psihijatrijski komorbiditet sa upotrebom droga u odnosu na muškarce (Greenfield et al, 2010). Objašnjenje prisutnih razlika među polovima ogleda se u različitoj izloženosti rizičnim faktorima socio-kulturnog konteksta i odgovoru na rizične faktore. Primeri izloženosti socio-kulturnim rizičnim faktorima tiču se različite roditeljske prakse u odnosu na pol, različitog društvenog odgovora na ista ponašanja i različitih uticaja vršnjačkih grupa u adolescenciji (Rutter et al, 2003). Rodno specifični kulturni uticaji su međutim u stalnom procesu promene i u savremenom društvu doprinose umanjivanju razlika u obrascima upotrebe droga među polovima (Lal, Deb & Kedia, 2015).

Etnicitet je kompleksan konstrukt koji uključuje biologiju, istoriju, kulturnu orijentaciju i praksu, jezik, religiju i životni stil (Pearce, Foliaki, Sporle & Cunningham, 2004). Isti autori ističu da su etničke razlike u kvalitetu zdravlja najmanje određene genetičkim faktorima i da su snažno povezane sa razlikama u životnom stilu (uključujući i upotrebu cigareta, alkohola i droga) koji je determinisan istorijskim, socio-kulturnim i socio-ekonomskim faktorima. Istraživanja ukazuju da obrasci upotrebe droga mogu varirati među etničkim grupama (Fazio, Joe-Laidler, Moloney & Hunt, 2010; McCabe, et al, 2007; Shih, Miles, Tucker, Zhou, & D'Amico, 2010; Wu et al, 2011). U multietničkoj studiji sprovedenoj na uzorku od 72 561 adolescenta na teritoriji SAD utvrđeno je da najvišu stopu upotrebe droga (31%) prijavljuju rođeni Amerikanci (Native Americans), zatim ispitanici mešovito etničkog porekla (23,3%), belci (20%), afroamerikanci (18,6%), hispanoamerikanci (18,3%), a najmanju azijski (11,7%) (Wu et al, 2011). Razlog ovako raznovrsne stope prevalencije naučnici pre svega vide u stepenu akulturacije, socio-ekonomskim faktorima koji drugačije pogađaju različite etničke grupe i u dostupnosti droga (Galea, Nandi, & Vlahov, 2004; Spooner & Hetherington, 2004).

UTICAJ GLOBALIZACIJE

Globalizacija se može definisati kao rastuća međupovezanost država i društava i progresivni uticaj ljudskih zajednica jednih na druge (Aas, 2013). Proces globalizacije kao dinamičnog kulturnog, ekonomskog i političkog fenomena omogućen je brzim razvojem komunikacionih tehnologija i propustljivošću državnih

granica. U uslovima savremenog društveno-istorijskog konteksta globalizacija može biti izjednačena sa terminom vesternizacija, zbog dominantnog uticaja zapadne kulture. Uticaj globalizacije na obrasce upotrebe droga može se sagledati sa više aspekata. Propustljivost državnih granica, stvaranje globalnog svetskog tržišta i olakšano kretanje kapitala doprinelo je razvoju transnacionalnog organizovanog kriminala. Jedna od osnovnih delatnosti organizovanih kriminalnih grupa je trgovina drogom (Radulović, 2004), što u uslovima globalizacije doprinosi većoj dostupnosti, a samim tim i povećanom riziku upotrebe droga. Zbog olakšanih tokova ljudi, informacija i ideja različiti životni stilovi povezani sa upotrebom droga mogu biti dostupni izboru. Globalizacija na taj način takođe može rezultirati konfuzijom identiteta kod mladih, što doprinosi povećanoj stopi upotrebe droga, depresije i suicida (Arnett, 2002). Širenje neoliberalnog kapitalizma i globalizovanje svetske ekonomije doprinosi ekonomskoj nestabilnosti na lokalnom nivou, utiče na povećanu nesigurnost radnika, stres, siromaštvo i nezaposlenost koji su potvrđeni faktori rizika za upotrebu droga (Spooner & Hetherington, 2004).

Negativnim uticajima procesa globalizacije naročito su pogođene postsocijalističke zemlje, koje su u periodu od pola veka prošle kroz dve tranzicije. Prva tranzicija iz kapitalizma u socijalizam bila je više na ideološkom nivou, dok suštinu druge tranzicije iz socijalizma u kapitalizam predstavljaju ekonomske promene i prihvatanje kulturnih obrazaca zapada (Nikolić-Ristanović, 2008). Među zemljama pogođenim ovom formom tranzicije nalazi se i Srbija. Najsnažnije posledice osetile su se u ekonomskom pogledu prelaskom sa centralizovane na tržišnu privredu i privatizacijom državne imovine, što je rezultiralo raslojavanjem društva, povećanom stopom nezaposlenosti i siromaštva. O ovim faktorima rizika za početak upotrebe droga već je bilo reči. Uglavnom, istraživači se slažu u oceni da je upotreba droga zastupljenija u zemljama koje prolaze fazu tranzicije iz komunističkog sistema u sistem neoliberalnog kapitalizma (Wodak, Sarkar & Mesquita, 2004).

Srpsko društvo od početka devedesetih godina prošlog veka prolazi kroz stanje anomije koje nastaje kao posledica društvenih i vrednosnih promena, kada jedan normativni sistem nestaje, a drugi nije nastao (Jugović i Ilić, 2011). Stanje beznormnosti u kome slabe različiti nivoi socijalne kontrole i u kome mladi nemaju prema čemu da se upravljaju doprinosi porastu devijantnih ponašanja. Dodatni problem predstavljaju medijski sadržaji koji promovišu pojedine javne ličnosti čiji je životni stil blisko povezan sa upotrebom droga. Druga posledica anomičnog stanja koja se može uzeti u obzir prilikom razmatranja uticaja na porast prevlence upotrebe droga je nesklad između kulturom određenih ciljeva i dostupnosti legalnih sredstava za njihovo ostvarivanje. Promovisanje zapadnog načina mišljenja i razvijanje potrošačkog mentaliteta u uslovima ekonomske krize dovodi do ozbiljnih posledica u socijalno patološkom smislu. Na postojeće stanje pojedinci reaguju na različite načine, odnosno inovacijom, ritualizmom, povlačenjem ili buntom u zavisnosti od crta ličnosti, kulturnog miljea, adekvatnosti socijalizacije i socijalne marginalizacije (Jugović, 2009). Smatra se da reakcija povlačenja koju karakteriše odbacivanje društvenih ciljeva i sredstava za njihovo ostvarivanje predstavlja tipičan način reagovanja za pojedince koji konzumiraju droge (Radovanović, 2016). U ovom smislu treba podsetiti na stav pristalica antropološkog egzistencijalizma koji ukazuje

da čovek u okolnostima koje ne pružaju mogućnost izbora željenog životnog puta, umesto samoostvarenja koje je blokirano postiže samozaborav uz pomoć narkotika (Jerotić, 2008).

Odraz makrosocijalnih promena koje prate tranziciju vidljiv je i na mikrosocijalnom planu. Egzistencijalna nesigurnost i nejasan sistem vrednosti odražavaju se na poremećeno funkcionisanje porodice i neadekvatno roditeljstvo koji su snažni prediktori budućeg devijantnog ponašanja adolescenata (Farrington, 2004; Jugović i Ilić, 2011; Liabo & Richardson, 2007; Prinzie et al, 2008).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Evoluciju društva pratila je evolucija obrazaca upotrebe droga. Usložnjavanje društvenih odnosa i razvoj medicine i tehnologije doprineli su izdvajanju aktivnih alkaloida iz pasivoaktivnih biljaka, sintetizovanju novih vrsta droge i povećanju dostupnosti. Bazična čovekova potreba za sigurnošću, manifestovana kroz težnju za materijalnim, u kombinaciji sa efektima droga uslovlila je da trgovina narkoticima postane ekonomski najprofitabilnija delatnost. U kulturološkom smislu, adaptivna funkcija upotrebe droga pomerena je sa kulturno-religijskog nivoa na subkulturu. Članovi subkulture grupe dele iste stavove, norme i vrednosti, tako da upotreba droga u pojedinim subkulturama predstavlja njeno vezivno tkivo. Subkultura se međutim ne može posmatrati nezavisno od dominantne kulture koja određuje njene specifičnosti. Ona predstavlja njen izdanak, odgovor na karakteristike dominantne kulture. Individualna adaptacija određuje koje će norme biti smatrane prihvatljivim i umnogome zavisi od nužnosti konstitucije i slučajnosti iskustva.

Mehanizam adaptacije je kompleksan, ali ključni faktor u razumevanju fenomena upotrebe droga. Na biološkom nivou dolazi do adaptacije organizma na prisustvo droga kroz promenenu homeostazu neurohemije. Izmenjena neurohemija dovodi do promena na psihološkom planu, drugačije percepcije, teže adaptacije na prosocijalno okruženje i za posledicu ima usvajanje normi i vrednosti subkulture korisnika droga. Sve to praćeno je kriminalizacijom, patologizacijom i marginalizacijom od strane društva, što uslovljava adaptaciju korisnika droga na nove društvene uloge i pogoršanje problema.

Stoga, da bi se fenomen upotrebe droga pravilno razumeo neophodno je primeniti holistički pristup. Društvene promene pratila je promena u fenomenologiji i obrascima upotrebe droga, dok je droga svojim farmakološkim efektom izazivala različite društvene reakcije. Trenutno stanje u savremenom svetu, u smislu okolnosti povezanih sa upotrebom droga, odraz je isključivo društvenih akcija usmerenih na pridavanje značenja ovoj pojavi. Nametanje značenja utiče na kontrolu mišljenja, a posledično na emocije i ponašanje. U zapadnim društvima dominantni pristup problemu upotrebe droga je sa medicinskog i kvivično-pravnog aspekta (Milhet et al, 2011).

Razvoj medicinskog koncepta adikcije praćen je širokom paletom ponašanja koja su patologizuju i redukuju u uske definicije. To vodi naglašavanju individualnih karakteristika i zanemarivanju socio-kulturnih faktora kao što je kontekst u kom se

droga koristi. Na taj način potencijalne socijalne funkcije droge i sa njima povezana značenja se zanemaruju.

Prohibicija droge je neefikasno rešenje na dugoročnom planu. Prvo, prohibicijom se otvaraju mogućnosti za kriminalne aktivnosti povezane sa trgovinom drogom koje donose enormne zarade. Velike količine novca u opticaju doprinose ojačavanju sprege kriminala i državnih struktura. Prohibicija od strane države prema drogama u takvim okolnostima predstavlja manifestaciju hipokrizije. Terorističke aktivnosti se takođe finansiraju novcem stečenim od trgovine drogom. Sve to u krajnjem slučaju utiče na globalni socio-kulturni kontekst u kom se pridaju značenja aktivnostima povezanim sa drogom. Drugo, sa individualnog aspekta posmatrano upotreba droga kao krivično-pravna kategorija znatno više privlači pojedince sa antisocijalnom orijentacijom i specifičnim karakteristikama ličnosti. Bilo da je u pitanju zarada ili traganje za senzacijama kao crta ličnosti u snažnoj korelaciji sa upotrebom droga (Norbury & Husain, 2015; Radovanović, 2016; Roberti, 2004), krivično-pravni status droge samo deluje kao podsticaj.

Fenomen upotrebe droga iz pomenutih razloga zahteva razvijanje alternativnih pristupa rešavanju problema. Posmatranje korišćenja i zavisnosti od droga kao mentalnog oboljenja doprinosi stigmatizaciji i socijalnoj isključenosti. *Poremećaj adaptacije* može biti alternativni termin za kategorizaciju upotrebe droga, jer u osnovi ima adaptaciju kao ključni mehanizam i daleko je manje stigmatizirajući. Pooštavanje kaznene politike, koja može ići do granice narušavanja ljudskih prava, neće sprečiti predisponirane pojedince da se uključe u akcije povezane sa drogama. Potrebne su intervencije usmerene na ograničavanje dostupnosti, dekonstrukcija značenja upotrebe droga i razvijanje strategija na globalnom nivou koje će trgovinu drogom učiniti besmislenom.

Na individualnom planu potrebno je više pažnje posvetiti pojmu slobodne volje kao *prima inter pares* uzroku nakomanije. Može se reći da sadašnje koncepcije tretmana pristupaju sa pozicija relativnog determinizma u određenju pojma slobodne volje jer pogrešno smatraju da urođena dispozicija i sredina u kojoj potencijalni ili aktuelni korisnik droge boravi predstavljaju odlučujući faktor da li će uzeti drogu ili ne. Suštinska odluka, odnosno pristanak razuma na žudnju, zavisi samo od korisnika droge ma gde se nalazio. Aksiom na osnovu kojeg treba izgraditi celu teorijsku konstrukciju pristupa prevenciji i tretmanu korisnika droga može da glasi: *odluka da se prvi put ili ponovo uzme droga apsolutno i samo zavisi od potencijalnog ili već formiranog zavisnika, odnosno od njegovog racionalnog pristanka na žudnju*. Iz ovog aksioma direktno proističe implikacija za prevenciju i tretman. Aktivnosti najintenzivnije treba usmeriti na potencijalnu odluku uzeti ili ne uzeti drogu, bez obzira na aktuelni subjektivni momenat i aktuelne okolnosti u kojima se pojedinac nalazi.

LITERATURA

- (1) Aas, K.F. (2013). *Globalization and Crime – 2nd ed.* London: SAGE.
- (2) AIHW, (2002). *2001 National Drug Strategy Household Survey: detailed findings.* Preuzetosa: <http://www.aihw.gov.au/WorkArea/DownloadAsset.aspx?id=6442459417>
- (3) Arnett, J.J. (2002). The psychology of globalization. *American Psychologist*, 57(10), 774-783.
- (4) Becker, J. B., & Hu, M. (2008). Sex Differences in Drug Abuse. *Frontiers in Neuroendocrinology*, 29(1), 36-47.
- (5) Bertoni, N., Burnett, C., Cruz, M. S., Andrade, T., Bastos, F. I., Leal, E., & Fischer, B. (2014). Exploring sex differences in drug use, health and service use characteristics among young urban crack users in Brazil. *International Journal for Equity in Health*, 13(1), 70.
- (6) Brandova, N., & Kajanova, A. (2015). Social exclusion among problem drug user. *Journal of Nursing, Social Studies, Public Health and Rehabilitation*, 6(3-4), 123-129.
- (7) Crocq, M. A. (2007). Historical and cultural aspects of man's relationship with addictive drugs. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, 9(4), 355-361.
- (8) Cochran, S.D., Mays, V.M., Alegria, M., Ortega, A.N., & Takeuchi, D. (2007). Mental health and substance use disorders among Latino and Asian American lesbian, gay, and bisexual adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 75(5), 785-794.
- (9) Cohen, M. A. (1998). The monetary value of saving a high-risk youth. *Journal of Quantitative Criminology*, 14(1), 5-33.
- (10) Durrant R., Thakker, J. (2003). *Substance use and abuse: cultural and historical perspectives.* Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- (11) Farrington, D. P. (2004). Conduct disorder, aggression, and delinquency. In R. Lerner, & L. Steinberg (eds), *Handbook of Adolescent Psychology* (pp. 627-64). Hoboken, NJ: Wiley.
- (12) Fast, D., Shoveller, J., Shannon, K., & Kerr, T. (2010). Safety and Danger in Downtown Vancouver: Understandings of Place among Young People Entrenched in an Urban Drug Scene. *Health & Place*, 16(1), 51-60.
- (13) Fazio, A., Joe-Laidler, K., Moloney, M., & Hunt, G. (2010). Gender, Sexuality, And Ethnicity As Factors Of Club Drug Use Among Asian Americans. *Journal of Drug Issues*, 40(2), 405-432.
- (14) Galea, S., Nandi, A., & Vlahov, D. (2004). The social epidemiology of substance use. *Epidemiologic Reviews*, 26(1), 36-52.
- (15) Greenfield, S. F., Back, S. E., Lawson, K., & Brady, K. T. (2010). Substance Abuse in Women. *The Psychiatric Clinics of North America*, 33(2), 339-355.
- (16) Green, K. E., & Feinstein, B. A. (2012). Substance Use in Lesbian, Gay, and Bisexual Populations: An Update on Empirical Research and Implications for Treatment. *Psychology of Addictive Behaviors*, 26(2), 265-278.
- (17) Golub, A., Johnson, B. D., & Dunlap, E. (2005). Subcultural evolution and illicit drug use. *Addiction Research & Theory*, 13(3), 217-229.
- (18) Gwinnell, E., & Adamec, C.A. (2008). *The Encyclopedia of Drug Abuse (Facts on File Library of Health & Living).* New York: Facts On File.
- (19) Jerome, L., Schuster, S., Yazar-Klosinski, B.B. (2013). Can MDMA play a role in the treatment of substance abuse? *Current Drug Abuse Reviews*, 6(1), 54-62.
- (20) Jerotić, V. (2008). *Ličnost narkomana.* Beograd: Ars Libri.
- (21) Jugović, A. (2004). Rizična ponašanja omladine u Srbiji. U: S. Mihailović (Ur.), *Mladi zagubljeni u tranziciji* (str. 177 – 203). Beograd: Centar za proučavanje alternative.

- (22) Jugović, A. (2009). *Teorija društvene devijantnosti – Paradigme i implikacije*. Beograd: Službeni glasnik.
- (23) Jugović, A., & Ilić, Z. (2011). Socio-kulturni kontekst kriminaliteta maloletnika u Srbiji. *Teme*, 35(2), 385-402.
- (24) Kovačević, M., & Đukanović, B. (2009). *Ličnost narkomana*. Beograd: IP „Velarta”.
- (25) Kovačević-Lepojević, M., & Žunić-Pavlović, V. (2013). Zloupotreba psihoaktivnih supstanci u romskoj populaciji. *Socijalna misao*, 20(2), 37-50.
- (26) Kostić, V. (2008). Sigmund Frojd – jedna gotovo neurološka karijera. U Lj. Erić (Ur.), *Psihodinamička psihijatrija – istorija, osnovni principi, teorije* (str. 45-50). Beograd: Službeni glasnik.
- (27) Lal, R., Deb, K. S., & Kedia, S. (2015). Substance use in women: Current status and future directions. *Indian Journal of Psychiatry*, 57(2), 275-285.
- (28) Liabo, K., Richardson, J. (2007). *Conduct Disorder and Offending Behaviour in Young People*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- (29) Livingston, J. D., Milne, T., Fang, M. L., & Amari, E. (2012). The effectiveness of interventions for reducing stigma related to substance use disorders: a systematic review. *Addiction*, 107(1), 39-50.
- (30) Luthar, S. S. (2003). The Culture of Affluence: Psychological Costs of Material Wealth. *Child Development*, 74(6), 1581-1593.
- (31) March, J.C., Oviedo-Joekes, E., & Romero, M. (2006). Drugs and social exclusion in ten European cities. *European Addiction Research*, 12(1):33-41.
- (32) McCabe, S. E., Morales, M., Cranford, J. A., Delva, J., McPherson, M. D., & Boyd, C. J. (2007). Race/Ethnicity and Gender Differences in Drug Use and Abuse Among College Students. *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*, 6(2), 75-95.
- (33) McCabe, S., Hughes, T., Bostwick, W., West, B., & Boyd, C. (2009). Sexual orientation, substance use behaviors and substance dependence in the United States. *Addiction*, 104(8), 1333-1345.
- (34) McNeil, R., & Small, W. (2014). "Safer Environment Interventions": A qualitative synthesis of the experiences and perceptions of people who inject drugs. *Social Science & Medicine*, 106, 151-158.
- (35) Milhet, M., Moloney, M., Bergeron, H., & Hunt, G. (2011). Introduction: Drugs and Culture. In G. Hunt, M. Milhet, & H. Bergeron (eds), *Drugs and Culture: Knowledge, Consumption and Policy* (pp. 1-14). Farnham and Burlington: ASHGATE.
- (36) Nikolić-Ristanović, V. (2008). *Preživeti tranziciju – Svakodnevni život i nasilje u postkomunističkom i postratnom društvu*. Beograd: Službeni glasnik.
- (37) Norbury, A., & Husain, M. (2015). Sensation-seeking: Dopaminergic modulation and risk for psychopathology. *Behavioural Brain Research*, 288, 79-93.
- (38) Piko, B.F., & Fitzpatrick, K.M. (2004). Substance use, religiosity, and other protective factors among Hungarian adolescents. *Addictive Behaviors*, 29(6), 1095-1107.
- (39) Pearce, N., Foliaki, S., Sporle, A., & Cunningham, C. (2004). Genetics, race, ethnicity, and health. *BMJ : British Medical Journal*, 328(7447), 1070-1072.
- (40) Petrović, S. (2003). *Droga i ljudsko ponašanje*. Beograd: Partenon.
- (41) Prinzie, P., Stams, G. J., Hovee, M. (2008). Family processes and parent and child personality characteristics. In R. Loeber, W. Slot, W, P.H. Van der Laan, M. Hovee (eds.) *Tomorrow's Criminals: The Development of Child Delinquency and Effective Interventions* (pp. 91-102). Farnham and Burlington: Ashgate Publishing.
- (42) Rasmussen, N. (2015). Amphetamine-Type Stimulants: The Early History of Their Medical and Non-Medical Uses. *International Review of Neurobiology*, 120, 9-25.
- (43) Radovanović, I. (2016). Zloupotreba droge u populaciji srednjoškolskih učenika: etiologija, fenomenologija i modeli prevencije. *Doktorska disertacija*. Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

- (44) Radulović, D. (2004). Sociološki aspekti zloupotrebe psihoaktivnih supstanci. U: D. Milovanović, S. Sakoman, J. Mičić, & I. Dimitrijević, (Ur). *Bolesti zavisnost*, (str. 50-61). Beograd: Evropski centar za mir i razvoj (ECPD).
- (45) Rhodes, T. (2009). Risk environments and drug harms: A social science for harm reduction approach. *International Journal of Drug Policy* 20,(3), 193-201
- (46) Riley, S.C.E., & Hayward, E. (2004). Patterns, trends, and meanings of drug use by dance-drug users in Edinburgh, Scotland. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 11(3), 243-262.
- (47) Roberti, J.W. (2004). A review of behavioral and biological correlates of sensation seeking. *Journal of Research In Personality*, 38, 256-279.
- (48) Rot, N. (2010). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- (49) Rutter, M., Caspi, A., & Moffitt, T.E. (2003). Using sex differences in psychopathology to study causal mechanisms: unifying issues and research strategies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 44(8), 1092-1115.
- (50) Saniotis, A (2010). Approaches Towards Understanding Human Need for Psychotropic and Mood Altering Substances. *Journal of psychoactive drugs*, 42(4), 477-84.
- (51) Shih, R. A., Miles, J. N. V., Tucker, J. S., Zhou, A. J., & D'Amico, E. J. (2010). Racial/Ethnic Differences in Adolescent Substance Use: Mediation by Individual, Family, and School Factors. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 71(5), 640-651
- (52) Smith, K., & Flatley, J. (2011). *Drug Misuse Declared: Findings from the 2010/11 British Crime Survey*. London: Home Office. Preuzeto sa: https://erowid.org/psychoactives/statistics/statistics_british_crime_survey_2010_11_england_and_wales.pdf
- (53) Spooner, C., & Hetherington, K. (2004). *Social determinants of drug use*. Sidney: National drug and alcohol research centre, University of New South Wales.
- (54) Scheier, L. M. (2010). *Handbook of Drug Use Etiology: Theory, Methods, and Empirical Finding*. Washington: American Psychological Association.
- (55) Šulc, R. E. (2012). Pregled halucinogena u zapadnoj hemisferi. U: Z, Kostić (Ur), Meso bogova – antropološki ogledi o halucinogenima. (str. 59-122). Beograd: Atos.
- (56) Van Lier, P., & Koot, H.M. (2008). Peer relationships and the development of externalising problem behavior. In R. Loeber, W. Slot, W, P.H. Van der Laan, M. Hoeve (eds.) *Tomorrow's Criminals: The Development of Child Delinquency and Effective Interventions* (pp. 103-120). Farnham and Burlington: ASHGATE.
- (57) UNDOC, (2006). *World Drug Report, volume 2: Statistic*. United Nations publication. Preuzeto sa: https://www.unodc.org/pdf/WDR_2006/wdr2006_volume2.pdf
- (58) UNDOC, (2012). *World Drug Report*. United Nations publication. Preuzeto sa:
- (59) https://www.unodc.org/documents/dataandanalysis/WDR2012/WDR_2012_web_small.pdf
- (60) Wodak, A., Sarkar, S., & Mesquita, F. (2004). The globalization of drug injecting. *Addiction*, 99(7), 799-801.
- (61) Wu, L.T., Woody, G.E., Yang, C., Pan, J.J., Dan G., & Blazer, D.G. (2011). Racial/ethnic variations in substance-related disorders among adolescents in the United States. *Archives of General Psychiatry*, 68(11), 1176-1185.

SOCIO-CULTURAL DETERMINANTS OF DRUG USE

Drug use is a widespread phenomenon in geographical and historical terms. Socio-cultural context plays a significant role in influencing the form of drug use. The impact of contemporary culture on drug use can be seen in terms of specific cultural influences and the wider context of Western culture. Cultural influences are mediated by factors of social structure. The phenomenon of globalization has contributed to the spread of Western culture of risk factors associated with the use of drugs to other parts of the world. The aim is to show the most important socio-cultural etiological factors for drug use, as well as a critical review of the previous efforts of society in terms of dealing with this phenomenon.

KEYWORDS: drugs / etiology / socio-cultural context / globalization